

UOT: 821.512.162(091)

İlhamə Baxşəliyeva*

AZƏRBAYCAN NƏSRİNDƏ
"AİLƏ-MƏİŞƏT ROMANI" NİN TƏŞƏKKÜLÜ

Açar sözlər: ailə-məişət romanı, inqilabi romanlar, sosialist realizmi ədəbiyyatı, istehsalat romanı, müasirlik, sevgi sjeti, janrı qəlibləri

Key words: novel of everyday life, revolutionary novels, socialist realism literature, occupational novel, contemporaneity, romance plot, genre templates

Ключевые слова: семейно-бытовой роман, революционные романы, литература социалистического реализма, производственный роман, современность, любовный сюжет, шаблоны жанра

Ailə-məişət mövzusu Azərbaycan romançılığının ilk inkişafı mərhələsində – 1930-1950-ci illərdə əsas tendensiyanı ifadə etmədi, bir qayda olaraq, inqilabi-ictimai, tarixi romanlardan sonra vacibliyi qeyd olunurdu. Buna görə də 1930-cu illərdə sırf ailə-məişət romanından danışmaq çətindir. Yazıçılar mövzunu "inqilabi romanlar"ın içində təqdim edir, ədəbi təqdim "sosialist həyat tərzini", "yeni həyat quruculuğu"nın tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirirdilər. Cəfər Cəbbarlının "Firuzə" hekayəsindən məşhur "Həyatda inqilab, məişətdə inqilab, insan şüurunda inqilab" devisi mövzunun araşdırılmasında da əsas kimi götürülürdü.

1940-1950-ci illərdə təcridən ailə-məişət mövzusunun nəsrə çəkisi artır, lakin birbaşa yox, "istehsalat mövzusu"nın tərkib hissəsi olaraq. Məmməd Arif "Azərbaycan sovet romanı" məqaləsində (1957) şərti olaraq ayırdığı üç mövzu içərisində "sosialist əməyi və yeni insan" mövzusuna önəm verir, ailə-məişət motivlərini də bu istiqamətdə romanlarda axtarır: "Son zamanlarda doğru olaraq ədəbiyyatı mövzu etibarilə qruplaşdırmaq, "istehsalat", "kolxoz" və s. adı ilə janrlara bölmək pislənir. Lakin bu, heç də mövzu məsələsinə etinasız yanaşmağa bizə haqq vermir. Sovet oxucusu mövzucu müxtəlif, həyatımızı, dövrümüzün adamlarını hər cəhətdən dolğun təsvir edən romanlar istəyirlərsə, biz onların istəyinə cavab verməyə çalışmalıyıq. Oxucu fəhlə həyatından az roman yazıldığından şikayət edərsə, biz bu səsi eşitməliyik" [1, s.455].

1950-ci illərin ortalarından ictimai-siyasi həyatda ciddi dəyişmələrin baş verməsi ədəbiyyatda da özünü göstərir, mənəvi mühitin yenilənməsi yazıçıların yaradıcılığında da hiss olunur. "Inqilabi roman"ın mövzu və janr çərçivəsindən çıxıb, həyatın bütün sferalarına baş vurmaq meyilləri yaranır. Bu, özünü romançılıqda da göstərir, digər roman tiplərinin içinə sığmış ailə-məişət mövzusu sərbəstləşməyə, ayrıca əsərlərdə görünməyə başlayır. Yazıçılar getdikcə daha ürəklə inqilabi-tarixi tematikadan, yaxud istehsalat romanlarından ayrılıb, insan həyatını bu proseslərdən kənar, şəxsi həyatının fonunda əks etdirməyə çalışırlar. Stalinizmin rəsmən təqdim etdiyi əvvəlki həyata da təqdimə yanaşmağa səbəb olur. Müasirlik tematikasının güclənməsi, müasirlik tələbləri yazıçıları ənənəvi mövzulardan kənar qalmış sahələrə diqqətli olmağa səfərbər edir.

S.Rəhimovun "Ağbulaq dağlarında" (1954-1955), M.İbrahimovun "Böyük dayaq" (1957), İ.Şıxlının "Ayrılan yollar" (1956), M.Hüseynin "Qara daşlar" (1957), M.Süleymanovun "Dalğalar qoynunda" (1956), Əbülhəsənin "Tamaşa qanının nəvələri" (1957) əsərlərində kənddə və istehsalatda sovet adamının əmək həyatı ilə yanaşı, mənəvi dünyası, şəxsi ailə-məişət problemləri də qabarıq şəkildə əks olunur. Obrazların istehsalatdan kənar ailə və cəmiyyət münasibətlərinə xüsusi diqqət

